

Слободан Пенезић
Факултет за спорт, Универзитет „УНИОН – Никола Тесла“
Урош Селенић
Факултет за спорт, Универзитет „УНИОН – Никола Тесла“

РИТУАЛНО ИЗВОЂЕЊЕ У ПОНАШАЊУ НАВИЈАЧА ЦРВЕНЕ ЗВЕЗДЕ И ПАРТИЗАНА

Сажетак: Свака од активности састоји се од ритуализованих гестова и звука, без обзира на то да ли се ради о извођачким уметностима, спорту или свакодневном животу. Ритуал укључује активности које се врше на одређеном месту, као што су покрети, речи и певање. Циљ овог рада било је повезивање понашања навијача Црвене звезде и Партизана са ритуалним извођењем због унапред осмишљених образаца понашања, начина навијања, извођења песама и активности пред утакмицу ова два тима. Њихов перформанс, као појам који се испољава у спорту, огледа се у кретању кроз град у карактеристичним одевним комбинацијама са клупским обележјима. Ритуал подразумева окупљање у граду на за то предвиђеним местима, одлазак, улазак на стадион, навијање пре, за време, после утакмице, одлазак са стадиона и весеље на улицама. Како је фудбал постао игра у којој може да се ужива, сваки спортски догађај одређује учеснике на нивоу играча, посредника и публике, при чему се навијачи постовећују са клубовима.

Кључне речи: перформанс, ритуално извођење, навијачи, Црвена звезда, Партизан, Вечити дерби

УВОД

Перформанс се као свеобухватни појам испољава у игри, спорту, навијању и односи се на обављање свих животних улога. Како организација унутар самих навијачких група обухвата ритуале, тако на основу постојања истих произлази и образац понашања на спортском догађају.¹ Међутим, сваки вид људске активности је заправо перформанс због одређеног начина понашања које се понавља. А када се анализира перформанс као облик понашања, практично се сваки наступ разликује један од другог. Нема догађаја који може да се копира, како уопштено у понашању, тако и специфично у говору тела или самом расположењу учесника. Када се, ипак, догађа то поновљено понашање, начини новог су повезани са деловима неког претходног.² Осим тога, културални и друштвени перформанс требало би посматрати као ритуал, поготову на основу тога ко, где, како и под којим околностима (условима) га изводи.³ Овај облик перформанса управо означава облик понашања који је намењен за показивање.⁴ Међу већ напоменути облицима понашања, посматраним као својеврстан ритуал, подразумевају се активности, као што су покрети, речи, певање и музика, које се истовремено врше на одређеном месту у складу са претходно договореном кореографијом.⁵ Према томе, увек може постојати дилема, односно не може се сасвим

¹ Koković, D. (2010) *Društvo, nasilje i sport*, Novi Sad: Mediterran, str. 124 – 125.

² Schechner, R. (2013) *Performance studies: An Introduction*, London, New York: Routledge, p. 52.

³ Schechner, R. (1988) *Performance Theory*, New York, London: Routledge.

⁴ Jovičević, A., Vujanović, A. (2007) *Uvod u studije performansa*, Beograd: Fabrika knjiga, str. 29.

⁵ Bell, C. (1997) *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York: Oxford University Press; Schechner, R., nav. delo, p. 52.

јасно указати на крај једног и почетак другог облика понашања, јер је перформанс присутан у обављању готово свих животних, друштвених и религиозних улога.⁶

Разликује се у односу на друге, посебно оне активности које су повезане са магијским или шаманским деловањем. У спортском перформансу или специфичном облику какво је навијање, нужно не мора да се апелује на натприродне силе у надљудским бићима. Дакле, активности не морају да буду религиозног карактера, иако могу да попримају параритуалне и парарелигијске облике понашања због преузимања сличности или имитационих облика понашања.⁷ Спортском ритуалу, барем не у начелу, не може се приписати религијско деловање у контексту натприродних сила, али се и те како може повезати са неком врстом религије. Наиме, спорт се у социологији постовећује са другим институцијама, попут цркве, секте или партије, јер је и њему својствено церемонијално функционисање, иако и даље није реч о световним обредима.⁸ Његова карактеристика повезана је са могућношћу обраћања свим људима, а појединци чак могу и долазити да посматрају фудбалске утакмице, само да би били део спортског спектакла, односно да би учествовали у ритуалима навијача.⁹

У обради понашања навијача, ритуални или параритуални облици понашања се анализирају на више нивоа, пошто је перформанс последица њиховог извођења. Почевши од тога ко их, како изводи, како звуче, шта означавају за појединца и групу, па до доживљаја како је бити у самом ритуалу.¹⁰ Зато је значајан етнолошки угао у проучавању ове теме, јер се ритуали уопштено могу искористити за преусмеравање агресије, одређивање хијерархије, обележавање и одбрану територије.¹¹ Овакве функције, између осталог, односе са на поистовећивање људских и животињских ритуала, поготову у погледу одређеног нивоа хијерархије, расподеле хране, продужетка врсте и парења. Ипак, морају се и разликовати, нарочито у анализи навијачких група будући да људски ритуали могу да буду смисленији од животињских због њихове свесности различитих животних фаза.¹² Конкретно, сам ритуал јесте деловање, поготову у примерима групног понашања у спортском догађају. Оно што је, такође, битно у контексту спорта је ритуализација у доживљају емоција, тј. ослобађању функција уобичајеног понашања. Понашање је преувеличано, ритимично и понављајуће, како у погледу покрета, изговора, положаја навијача, тако и у приказивању униформи, костима, маски или самих клупских обележја.¹³ Спортски ритуали се као такви могу приписати културалном перформансу због низа психофизичких промена, које могу довести и да навијачи упадну у својеврстан вид трансa. Међутим, иако су укључењем у ритуал прешли у активан жанр неке представе, чак и самог понашања, одвојени су и даље од позоришта.¹⁴ При чему је посебно важна одредница да ритуал у односу на позориште не прави поделу на публику и извођаче, већ су учесници у ритуалу својеврсна заједница.¹⁵ А када пристану на тај вид понашања, они могу да буду у врсти магичног путовања или запоседнути неким другим нељудским бићима. У складу с тим разлозима, није искључена могућност да се

⁶ Jovićević, A., Vujanović, A., nav. delo, str. 29.

⁷ Schechner, R., nav. delo, p. 53.

⁸ Koković, D., nav. delo, str. 178.

⁹ Isto, str. 180.

¹⁰ Schechner, R., nav. delo, p. 56.

¹¹ Isto, p. 65.

¹² Isto, p. 65.

¹³ Isto, p. 65.

¹⁴ Turner, V. (1989) *Od rituala do teatra*, Zagreb: August Cesarec, str. 220.

¹⁵ Vujanović, A., Jovićević, A., nav. delo, str. 42.

навијачи не сећају шта су тачно радили у току свог понашања, иако су свеснији од животиња у ритуалу, уколико их посматрамо као извођаче.¹⁶

Главна хипотеза у овом раду била је да је понашање фудбалских навијача Црвене звезде и Партизана ритуално или параритуално извођење због унапред усвојених образаца понашања, навијања и активности уочи и за време одржавања „Вечитог дербија“. Како би та тврдња била доказана, обављено је истраживање међу члановима ових група, које је и потврдило да је ритуални или параритуални перформанс последица њиховог извођења (понашања) у спортском догађају.

НАВИЈАЧИ КАО ПОСРЕДНИЦИ У СПОРТСКОМ ДОГАЂАЈУ

Сваки спортски догађај структурише категорију учесника на три начина – играчи, посредници и публика.¹⁷ Трећа категорија посебно је значајна, пошто се навијачи као актери поистовећују са клубовима и играчима из свог града, региона или државе.¹⁸ Поред овог, у теорији и социологији спорта постоји детаљна класификација публике.¹⁹ У овом раду, а на основу тог приступа, препознаје се публика на великим стадионима (фудбал), публика у халама, публика за водене или зимске спортове, публика за мирне спортове и публика у спортовима у којима је дозвољен физички контакт.²⁰ Оваква подела у оквиру социологије спорта анализира се у односу на друштвени контекст спорта, тј. на који начин је утицај спорта на друштво и обрнуто. Спорт је сам по себи саставни део друштвеног система и његовог даљег развијања, па увек може бити повезан са спортским догађајем, иако представља широк појам. Поред класификације на основу организације спортских догађаја, која има одлику да је повезана и са традицијом народа, важно теоријско одређење су *планирани* и *непланирани спортски догађаји*.²¹ Под термином планираних подразумевају се они спортски догађаји и дешавања која истовремено захтевају одређени ниво менаџмента, извршиоце и временско трајање, као што је случај са фудбалском утакмицом. С друге стране, подједнако битно одређење је и појам непланираног догађаја, јер се у оквиру њега могу догодити реакције које и немају директне везе са самом игром, већ са понашањем публике, рачунајући и њихове испаде на спортским бориштима.²²

Упоредно са развојем спорта и спортске културе, развила се и публика, тј. спортска јавност, која је позната под термином *навијача* због опредељења и активног учешћа у догађају, поред спортског јавног мњења и пасивне публике.²³ А када се у друштвеној структури спорта анализирају клубови као друштвене групе, они имају различите видове испољавања. Можда је у том контексту значајна карактеристика, која је у вези са емоцијама због припадности истим циљевима и обележјима клуба.²⁴ Појам публике у овом раду упућује на групу са подељеним интересима, које има и сам клуб, уколико се посматра жеља за победом као аспект спортског резултата.²⁵ Како је у фокусу

¹⁶ Исто, стр. 42.

¹⁷ Bakić, S. (1980) Jedan teorijski okvir za sociologiju sporta: igrači, navijači i posrednici, *Sociološki pregled* br. 14 (3 – 4), Beograd: Sociološko društvo Srbije, str. 69 – 86.

¹⁸ Bakić, S., nav. delo, str. 69 – 86.

¹⁹ Mašić, Z. (2006) *Teorija sporta*, Beograd: Fakultet za menadžment u sportu, str. 98.

²⁰ Исто, стр. 98.

²¹ Radenović, S. (2017) *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta*, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, str. 127 – 128.

²² Исто, стр. 127 – 128.

²³ Krsmanović, V. (2006) *Sociologija sporta*, Beograd: Daslar, Partner, str. 98.

²⁴ Крсмановић, В. (2021) *Социологија спорта*, Београд: Факултет за спорт, стр. 259 – 260.

²⁵ Исто, стр. 266.

ритуализација навијача, публика се мора анализирати из угла социологије спорта. Почевши од *теорије униформности* или *заразног понашања*, „која указује на то како појединац губи индивидуалност, добија осећај моћи и снагу за агресијом, али остаје без одговорности за последице свог деловања“.²⁶ Поједнако су важни и остали приступи навијачким групама, поготову онима који делују у гомилама. У њиховим понашањима приметне су теорије *конвергенције* – „због заједничких ставова, осећаја и реакција“, *настајућих норми* – „услед понашања током догађаја, као што су певање, звиждање и бацање предмета на терен“, *ритуалне агресије* – „због понашања гомиле на стадионима“ и *интеракционистичког приступа* – „због сукоба око победе и утиска да боље виде ситуацију на терену од осталих учесника“.²⁷ Уколико се навијачи анализирају као посредни учесници у социологији спорта, морамо разликовати и два нивоа навијачког језгра. Први је онај који подразумева групе које се истовремено налазе на трибинама, па навијачи Црвене звезде и Партизана могу бити дефинисани као непосредни гледаоци. Међутим, други део њих не налази се на самом стадиону, већ испред телевизијских екрана, па самим тиме спадају у категорију посредних гледалаца или слушаца.²⁸

У дефинисању навијача који су претходно сврстани у непосредне гледаоци, неопходно је указивање на сам облик деловања. Међу различитим типовима гомиле (случајна, конвенционална, експресивна и активна), која се посматра као феномен понашања великог броја људи на исти начин, у раду је значајна активна или бунтовничка. Она подразумева позивање, најчешће од стране вођа, на уништавање и линч.²⁹ Може се по карактеристикама одредити и као фанатична публика, пошто се овакви типови навијача убрајају у категорију оних „који су људи за спортом, па се сматрају спортским засењацима“.³⁰ Дилема може постојати да ли је онда и спортска публика повезана једнаким интересовањима у догађају? У разрешењу недоумице требало би имати у виду да је навијачким групама својствено да појединци у сарадњи са осталим припадницима обављају заједничке активности. Бунтовнички дух се примећује у оквиру понашања, које се односи на ритуално вређање, паљење бакљи, уништавање стадиона, а то нема додирних тачака са спортским догађајем, али је разлика у односу на пасивну публику и публику као спортско јавно мњење.³¹ Претходно су навијачи укључени у окупљену масу, јер поседују склоност ка униформисаним обрасцима понашања.³² Навијачке групе даљим деловањем окупљене масе у одређеној акцији прелазе у гомилу, остварујући управо заједничке циљеве и намере.³³ Колико се теоријски оквир може применити на навијаче Црвене звезде и Партизана, примећује се што овакве групе указују на силу и моћ. Међу њима, барем у оквиру ритуалног, мора постојати и одређена хијерархија, чак и приликом покретања група и одређивања норми.³⁴ Према томе, на примеру овог рада разликујемо хијерархију по специфичној

²⁶ Le Bon, G. (1920) *Psihologija gomile*, Zagreb: Narodna knjižnica.

²⁷ McPherson, B. D., Curtis, J. E., Loy, J. W. (1989) *The social significance of sport*, Champaign: Humann Kinetics; Крсмановић, В., нав. дело, стр. 266 – 268.

²⁸ Radenović, S., nav. delo, str. 133.

²⁹ Крсмановић, В., нав. дело, стр. 267.

³⁰ Radenović, S., nav. delo, str. 165.

³¹ Milenković, D., Milenković, V. (2022) *Fudbal i društvo*, Beograd: Fakultet za sport, str. 248.

³² Kuljić, R., Koković, D. (2012) *Sociologija i sociologija sporta*, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, str. 272 – 273.

³³ Isto, str. 272 – 273.

³⁴ Vejnović, D. Nasilje u sportu kao segment nasilja u društvu sa težištem na navijačke grupe, u: *Teorija i sociologija sporta*, priredili Pavlović, D., Vejnović, D. (2014), Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banja Luci, str. 138 – 154.

шеми и подели на навијаче почетнике, политичке активисте, насилнике и навијаче из тренда.³⁵

ВЕЧИТИ ДЕРБИ И НАВИЈАЧИ

Општеприхваћено мишљење је да је „Вечити дерби“, утакмица између Црвене звезде и Партизана, најважније што фудбал у Србији нуди.³⁶ Последњих година, а вероватно и деценија, више пажње привлаче навијачи избијајући у први план уместо голова и различитих потеза на мечевима.³⁷ У прилог томе сведоче и инциденти у последњих 15 година између ових навијачих група, који су се често завршавали међусобним тучама и сукобима.³⁸ Историјски посматрано, то је дуел два клуба који се углавном боре за трофеје у нашој држави.³⁹ Премијерни дерби одигран је 5. јануара 1947. године на стадиону Партизана, а у међувремену су тимови, барем статистички анализирано у првенству, одиграли још 169 мечева.⁴⁰ Управо су се драма и ривалство пренели са фудбалског терена, као игре „која је постала лепа и непредвидива“,⁴¹ на трибине због активног учешћа публике у догађају.⁴² Несумњиво је да је велики утицај на то имао и фудбал као најпопуларнији спорт на свету.⁴³ Занимљиво је да се његова повезаност са навијачима огледа у томе да не познаје политичке, етничке или религиозне баријере, као што је случај са другим областима живота. Како је фудбал познат на међународном нивоу, практикује се на свим континентима и уједно представља игру која је заједнички језик за разумевање и споразумевање различитих култура.⁴⁴ Освртом на сам развој спорта и спортске културе, навијачи су прешли пут од пасивне публике као посматрача до актера који активно учествују у догађају, верујући да као гомила боље виде игру од осталих учесника. Притом би требало да се изучавају кроз два основна елемента као део спортске публике. Један је везан за њихово стручно познавање одређеног спортског догађаја, док је други повезан са потребама навијача за страсним узбуђењима које спорт доноси.⁴⁵ „Делије“ или навијачи Црвене звезде, назив је за уједињење симпатизере истоименог спортског друштва од 1989. године, док се 1970. узима као моменат оснивања „Гробара“, навијачке групе Партизана.⁴⁶ Међусобни меч је тако праћен навијањем на стадионима, а публика је истовремено повезана и у активном је односу са клубом због истих интереса и жеља да се осећају као део ових колектива.

ИСТРАЖИВАЊЕ О ПОНАШАЊУ НАВИЈАЧА

³⁵ Kovačević, I. (1987) Fudbalski ritual, *Gledišta* br. 28 (5/6), Beograd: Univerzitet u Beogradu, 71 – 82.

³⁶ Develi, T. O. (2022), Nationalism and Football at First Glance: The Case of Eternal Derby, *Mavi Atlas* num. 10 (1), Gümüşhane: Gümüşhane University, p. 310 – 322.

³⁷ Mršević, Z. Šest mitova o sportskom nasilju, u: *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja* br. 33 (1), priredio Kron, I. (2014), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 45 – 61.

³⁸ Ђирић, Ј. (2019) *Споро сузбијање насиља у фудбалу* (дипломски рад), Факултет за спорт, Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд, стр. 8.

³⁹ Супер лига Србије покренута је 2006. године, по распаду заједничке државе Србије и Црне Горе. Црвена звезда и Партизан су једини клубови који су освајали шампионат, док су у Купу Србије били најбољи 13 пута у досадашњих 17 издања.

⁴⁰ Kovačević, D. (2019) *Derbi*, Gornji Milanovac, Grafoprint.

⁴¹ Kreft, L. (2012) *Filozofija sporta u osam eseja*, Beograd: Orion Art, str. 5.

⁴² Krsmanović, V., nav. delo, str. 307.

⁴³ Luxbacher, Joseph A. (2012) *Fudbal: koraci do uspeha*, Beograd: Data status, str. 8.

⁴⁴ Isto, str. 8.

⁴⁵ Radenović, S., nav. delo, str. 163; Kuljić, R., Koković, D., nav. delo, str. 273.

⁴⁶ Anonim, Navijačke grupe, *Navijačka scena*.

У циљу доказивање хипотезе обављени су дубински интервјуи са по 10 навијача оба клуба, у периоду од 1. до 20. маја. 2023. године, у оквиру фокус група.⁴⁷ Истраживање је обухватило разговоре који су вођени одвојено, најпре са представницима навијача Црвене звезде, а потом и Партизана. У првом плану било је потврђивање тврдње да се њихово понашање уочи, као и сам дан „Вечитог дербија“, може посматрати као ритуално извођење. Пре свега, јер они делују у групама и усвајају обрасце понашања по принципу гомиле.

Основна питања обухваћена у истраживању су:

- Постоји ли ритуал у понашању навијача Црвене звезде/Партизана?
- Како изгледа уобичајена шема неколико дана пре, а и на сам дан „Вечитог дербија“?
- Да ли перформанс навијача Црвене звезде/Партизана траје само током утакмице?
- Постоји ли унутар навијачких група јасан кодекс понашања приликом одигравања „Вечитог дербија“?
- Каква обележја користе навијачке групе у спортском ритуалу?
- Да ли се навијање симпатизера Црвене звезде/Партизана може посматрати по принципу гомиле, јер је за то понашање специфично да велики број људи делује на исти начин?
- Шта подразумевате под речима „да се најизраженији облик деловања групе догађа пред почетак утакмице“?
- Да ли се понашање навијачких група Црвене звезде/Партизана огледа у понављању, иако је редослед активности стриктно договорен?

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА⁴⁸

Прво, основно је било утврдити да се понашањем навијача изводи ритуал, односно параритуал на дан „Вечитог дербија“. Према њиховим речима, „празник фудбала“ или „најважнија утакмица у сезони“ започиње окупљањем у граду, пошто је претходно договорено место (најчешће Аутокоманда). Уобичајена шема се потом може, а и не мора, мењати до следећег окршаја против, како су навели, „највећег ривала или непријатеља“. Тачно од момента окупљања постоји редослед активности, који је уочи меча договорен одређеним видом интерне комуникације. Њихова специфичност у тој врсти перформанса, као некој врсти деловања, огледа се у одласку и уласку на стадион. У међувремену следе претходно одређене или изабране активности, препознате у навијању пре, за време и после утакмице. То су уједно делови понашања у односу на протекле мечеве са истим или различитим противником. Када се утакмица заврши, то не значи крај перформанса за навијачке групе које делују у гомилама. Ритуални перформанс се по правилу, али и зависно од резултата, наставља навијањем после меча, одласком са стадиона и весељем (или дивљање) на улицама.⁴⁹

Навијачи Црвене звезде: „Не разликују се наше шеме понашања превише од једне до друге утакмице против Партизана, које су уједно и најважније у сезони. Сигурно је да

⁴⁷ У истраживању је укупно учествовало 20 особа – 19 особа мушког и једна особа женског пола. Просечна старост испитаника била је 29, 7 година. Током разговора су идентификовани, али су нагласили да у презентовању резултата истраживања остану анонимни.

⁴⁸ Резултати су представљени на основу одговора навијача Црвене звезде и Партизана, а потом су обједињени и повезани са уопштеним понашањем навијача у литератури.

⁴⁹ Kovačević, I., nav. delo, str. 71 – 82.

празник фудбала не почиње и не завршава се само на трибинама. У нашем деловању постоји низ активности, које се управо огледају у периоду пре и после дуела. Како су стадиони Црвене звезде и Партизана близу, најчешће се налазимо у или око Аутокоманде, одакле заједно одлазимо на поприште највеће битке у Србији. Наравно, све је претходно дефинисано, тачно и на време. У зависности од резултата, али и од понашања противничких фудбалера и навијача, одређује се модел нашег понашања после утакмице. Највише волимо да слаavimo победу, иако се повремено дешава да поразом или потезима супротне стране будемо изнервирани, па направимо мање проблеме и у самом граду или то утиче на наше понашање на следећим мечевима“.

Навијачи Партизана: „Имамо јасан план пред почетак дербија против Црвене звезде, нашег највећег непријатеља. Зна се тачна локација, путања нашег кретања, као и само деловање. Како ми волимо да кажемо, то је светковина српског фудбала и сваки нови окришај мора да буде упамћен. Да ли ће то бити специфичним навијањем у самом граду пре и после утакмице или на стадиону, слажемо се сви да није толико битно. Постоји план који смо зацртали, па се трудимо да га у највећој мери спроведемо у дело, било је да реч о активностима пре, за време или после дербија. Можда делује као субјективно мишљење, али чини нам се да успевамо у својој намери, практично од момента када се окупимо у близини Аутокоманде. На крају, неопходно је нагласити да делујемо као један, готово на идентичан начин, јер ми смо Партизан“.

Друго, ритуал навијачких група подразумева извођење у гомилама, али и по одређеном кодексу. На основу истраживања, издвојено је да су, поново интерним каналима комуникације, договорени, како су они назвали, „реквизити“. Навијачке групе под тим појмом подразумевају заставе, капе, дресове и шалове у бојама клуба или било какву врсту обележја, која ће их поистоветити и идентификовати као делове Црвене звезде и Партизана.⁵⁰

Навијачи Црвене звезде: „Кодекс облачења је договорен нашим интерним каналима комуникације, а одређено је и шта ћемо, поред уобичајених одевних комбинација које најчешће подразумевају дресове, шалове, капе итд, носити. Циљ је да се поистоветимо са клубом и будемо искључиво препознатљиви као навијачи Црвене звезде, најбољег клуба на свету. Нема ту превисше недоумица, морамо да испоштујемо све договоре. Додуше, можда не би било лоше да се оградимо од осталих навијача, углавном оних који не спадају у најватреније присталице, па за њих не важе иста правила. Претпостављамо и да је то највећа разлика између њих и нас, иако праве поделе заправо не постоје“.

Навијачи Партизана: „Кодекс навијача Партизана постоји. Можда не делује тако због свих дешавања у последњих неколико месеци, па и година, али ствари су прилично поједностављене када сте чланови групе. Иако важе одређења незванична правила, пред сваку утакмицу против Црвене звезде постоји дефинисано како ћемо бити обучени. Најважније је да будемо у нашим, црно-белима бојама, препознатљивим мајицама или шаловима. Разликујемо се у односу на навијаче из другог табора по много чему, рачунајући и ту ситницу – клупску боју“.

Треће, показало се да је кортео изузетно важан у њиховом извођењу. То је најизраженији облик практичног деловања групе, који се односи „на пут до места одигравања утакмице“, а његово постојање се проналази у литератури.⁵¹ Испитаници

⁵⁰ Milenković, D., Milenković, V., nav. delo, str. 249.

⁵¹ Isto, str. 249.

су нагласили да је правило да се на челу сваке од група налази вођа (или навијач у складу са хијерархијом) са клупском/навијачком заставом, бакљом, а некада и транспарентом, уз ритмично понављање песама и скандирање на улицама или стадиону.⁵² Међутим, заставу у својеврсном ритуалу морају да сачувају пре и током утакмице од супарничких навијача, јер тако бране своју територију и постојање групе.

Навијачи Црвене звезде: „Шта је посебно важно у нашем навијању? Теško је дати прави одговор на то питање. Слажемо се да је кортео један од делова навијања који и привлачи највећу пажњу. Како људи који се у том тренутку затекну на улицама, тако и медија који често у први план стављају наше понашање пред почетак утакмице против највећег ривала. Осим кортеа, посебно бисмо издвојили те реквизите које увек носимо са собом. Значајне су и те како и наше заставе, које практично не смеју да падну у руке ривала. На тај начин се и можемо сложити да то подразумева одбрану наше територије, а унутар самих група истовремено постоји и одржава се одређена хијерархија.“

Навијачи Партизана: „Као што су, вероватно, рекли и наши најгори непријатељи, кортео је и нама једна од битнијих ствари приликом навијања за Партизан. Савим је јасно да постоји одређени кодекс од кога зависи ко се налази на челу навијачких група, ко води навијање, ко носи заставу или различите транспаренте. Значајно је из разлога што је то наш специфичан начин на који долазимо на утакмицу против Црвене звезде. Готово је извесно да заставе имају посебну вредност у групи. Свашта може да се деси на мечу, без обзира да ли се одиграва на Маракани или ЈНА, али застава мора остати у нашем поседу. Можда поједини не могу да разумеју, али навијачима Партизана је савим јасно да је то наша територија.“

Четврто, како се у области социологије спорт доживљава као ритуал, истичу се ритуални потези, као што је песма (или било каква бука), која може бити испраћена аплаузима и звиждуцима с једне стране, или потпуним муком с друге стране.⁵³ Све зависи од унапред договорене кореографије или тренутних дешавања на терену, што јесте последица њиховог извођења. Карактеристично је тада и понављање радњи, па се догађаја да навијачи дозивају једни друге, наизмечно скандирајући различите пароле или опонашајући припаднике своје или друге групе. У њиховом понашању се из тих разлога и прожима ритуал (повнављање), практично уз одређени редослед који је стриктно договорен и познат члановима навијачких група.⁵⁴

Навијачи Црвене звезде: „Наши потези са трибина умногоме осликавају оно што се дешава на терену. Иако можда некоме, углавном онима који се не разумеју у функционисању навијачких група, може деловати да кореографија није усклађена, заправо је супротно. Као што сте напоменули, евидентно је да све зависи и од договора уочи меча, али је и тачно да у свему постоји одређени редослед активности. Постоје и тада правила која морају да се поштују, поготову када крену скандирања, песме, чак и прозивке, од стране оних који би на неки начин требало да покрену навијање и дају јасан знак како би требало да се понашамо у датом тренутку“.

Навијачи Партизана: „Сигурно је да поједине ствари морају остати унутар саме навијачке групе, па не желимо да у јавност баш тачно износимо на који начин смо

⁵² Isto, str. 249.

⁵³ Koković, D., nav. delo, str. 181.

⁵⁴ Isto, str. 178.

организовани. Међутим, не можемо да оспоримо да радимо по одређеном ритуалу, иако ми можда такво понашање не називамо на исти начин, али постоји редослед активности. Приликом организованог навијања требало би да поштујемо неке наше интерне договоре, мада се и у самом току утакмице могу догодити одређене ствари које даље могу утицати на то како ћемо да изгледамо, како ми на трибинама, тако и само навијање. Оно што је важно да нагласимо је да не би требало да буде било каквог искакања, већ да делујемо онако како смо се договорили пре, у току утакмице или у неком моменту по уласку на трибине“.

ИСКАЊАЊЕ ИЗ РИТУАЛНИХ ФОРМИ И ДЕВИЈАНТНО ПОНАШАЊЕ АНАЛИЗИРАНИХ АКТЕРА

Премда је суштински ван примарног оквира овог текста, контекст одређених девијација и проблема који неспорно прате анализирани друштвени сегмент свакако, самим тим, представља још један угао који се бар укратко такође мора размотрити у овако усмереном истраживању.

Наиме, иако ритуал као форма искључује рационалност, (посебно ону у нама данас блиском тумачењу), он пак, како видимо и из анализираних примера, подразумева систем правила који је уоквиравају. Такође и ослањање на традицију, што заправо и води репетицији одрђених радњи које се у оквиру њега спроводе. Самим тим, могу се пратити и поједина испадања из раније установљених шаблона њихове примене. Уколико се и такве активности могу подвести под суштинска обележја ритуала (наспрам формализма, на пример), ипак је у ширедруштвеном смислу корисно пратити и покушати тумачити када и због чега се поједине промене догађају. Наиме, уколико из тог, општедруштвеног спектра, осмотримо овај феномен и понашање нама примарних друштвених група, као нужне се намећу и теме девијантног понашања (првенствено насиља у и око спотских терена) овде примарно анализираних актера. Ови проблеми данас постају очигледна чињеница која значајно оптерећује функционисање савременог спорта у глобалу. О њима се, стога, најчешће, неретко више говори него о самим спортским резултатима и искреној привржености и те како бројних друштвених група одређеном актеру у домену спорта (појединцу, групи, организацији).

Овај ритуал тако учестало напушта одређене традиционалне обрасце и своје особине инваријантности, стављајући пратеће перформансе и симболе у службу појединих широким друштвених процеса, којима примарно не припада. Спортска публика тако прераста у форму прилично утицајног друштвеног покрета којим се често манипулише, чији ритуали попримају обриси својеврсних парapolитичких оквира, док се напуштају упоредо некадашњи облици раније успостављене ритуалне размене и заједништва.

Један део узрока свакако лежи у самој природи ових група и специфичном ритуалном оквиру кроз који они реализују своје активности, који у савременом добу неминовно добија нову форму извођења. Други, међутим (свакако новијег датума), утисак је, своје полазиште има управо у ванспортском пољу, одакле се усмеравају одређени импулси који неретко воде и инструментализацији ових друштвених група.

У контексту који грубо наговештавају ове две врсте узрока, искакање из традиционалних ритуалних форми, стога, није превелико изненађење. Оно се, међутим, у последње време и у нашем друштву одвија пре свега у смеру учестале појаве друштвено девијантних облика понашања који нарушавају саму суштину форми и процеса који су и у овом тексту описани, али и изворну логику спорта у целини. Самим

тим, и проблеми овако подстакнутих негативности у и око спортских збивања постају једна од фреквентнијих тема у њиховом праћењу и анализи, као један од суштинских проблема с којима се већ дуже време среће ова друштвена област, а стога и организације, групе и појединци који у оквиру ње функционишу.

ЗАКЉУЧАК

У овом раду указано је на то да је понашање навијача Црвене звезде и Партизана ритуално или параритуално извођење, између осталог, због преумеравања агресије, одређивања хијерархије, обележавања, одбране територије и самих активности ових група. Осим што је било неопходно анализирати ритуални перформанс у односу на публику, као акт њиховог деловања, претходно су детаљно дефинисани појмови спортске публике и навијача, пре свега оних који делују у гомилама. У оквиру рада спроведено је истраживање међу навијачима Црвене звезде и Партизана, обављено у форми дубинских интервјуа са по десет представника сваке од група. На основу резултата истраживања, указано је на то да је њихово понашање ритуал. На тај начин је још једном потврђено, а оно што је познато у теорији, да је свакодневни живот низ активности – перформанс.⁵⁵ Када је реч о навијачима два београдска клуба, резултатима истраживања је фокусирано да њихов ритуал пред почетак „Вечитог дербија“ започиње интерном комуникацијом. Навијачке групе тада унапред дефинишу кодексе облачење и специјалне реквизите (транспаренти, бакље), па се све догађаја у складу са одређеним редом и редоследом активности. На крају, ритуално извођење се не огледа само у томе, већ и на примеру специфичног понашања приликом доласка на утакмицу. Наиме, претходно је усвојена одређена шема – окупљање на за то предвиђеним местима, одлазак на стадион, улазак на стадион, навијање пре, током и после утакмице, одлазак са стадиона и весље или туга на улицама.⁵⁶ Закључак је да се готово сваки њихов потез, без обзира на то да ли је то песма, бука, мук, звиждање, догађа по унапред одређеном ритуалу. Управо се у њиховом понављању преузимају понашања са неких од протеклих утакмица, иако сигурно неће бити идентично. То понашање и јесте низ активности, јер укључује окупљање, покрете, речи и певање, а истовремено се врши на одређеном месту – стадионима Црвене звезде и Партизана, као и улицама у непосредној близини.⁵⁷

ЛИТЕРАТУРА

Anonim, Navijačke grupe, *Navijačka scena*.

Bakić, S. (1980) Jedan teorijski okvir za sociologiju sporta: igrači, navijači i posrednici, *Sociološki pregled* br. 14 (3 – 4), Beograd: Sociološko društvo Srbije, 69 – 86.

Bell, C. (1997) *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York: Oxford University Press.

Ђирић, Ј. (2019) *Споро сузбијање насиља у фудбалу* (дипломски рад), Факултет за спорт, Универзитет Унион – Никола Тесла, Београд.

Develi, T. O. (2022), Nationalism and Football at First Glance: The Case of Eternal Derby, *Mavi Atlas* br. 10 (1), Gümüşhane: Gümüşhane University, 310 – 322.

Jovičević, A., Vujanović, A. (2007) *Uvod u studije performansa*, Beograd: Fabrika knjiga.

Koković, D. (2010) *Društvo, nasilje i sport*, Novi Sad: Mediterran.

Kreft, L. (2012) *Filozofija sporta u osam eseja*, Beograd: Orion Art.

⁵⁵ Schechner, R. (2013) *Performance studies: An Introduction*, London, New York: Routledge, p. 52.

⁵⁶ Kovačević, I., nav. delo, str. 71 – 82.

⁵⁷ Bell, C. (1997) *Ritual: Perspectives and Dimensions*, New York: Oxford University Press.

- Kovačević, I. (1987) Fudbalski ritual, *Gledišta* br. 28 (5/6), Beograd: Univerzitet u Beogradu, 71 – 82.
- Kovačević, D. (2019). *Derbi*, Gornji Milanovac, Grafoprint.
- Kršmanović, V. (2006) *Sociologija sporta*, Beograd: Daslar, Partner.
- Крсмановић, В. (2021) *Социологија спорта*, Београд: Факултет за спорт.
- Kuljić, R., Koković, D. (2012) *Sociologija i sociologija sporta*, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
- Le Bon, G. (1920) *Psihologija gomile*, Zagreb: Narodna knjižnica.
- Luxbacher, Joseph A. (2012) *Fudbal: koraci do uspeha*, Beograd: Data status.
- Mašić, Z. (2006) *Teorija sporta*, Beograd: Fakultet za menadžment u sportu.
- McPherson, B. D., Curtis, J. E., Loy, J. W. (1989) *The social significance of sport*, Champaign: Humann Kinetics.
- Milenković, D., Milenković, V. (2022) *Fudbal i društvo*, Beograd: Fakultet za sport.
- Mršević, Z. Šest mitova o sportskom nasilju, u: *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja* br. 33 (1), priredio Kron, i. (2014), Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 45 – 61.
- Radenović, S. (2017) *Sport i društvo: sociologija sa sociologijom sporta*, Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
- Schechner, R. (1988) *Performance Theory*, New York, London: Routledge.
- Schechner, R. (2013) *Performance studies: An Introduction*, London, New York: Routledge.
- Turner, V. (1989) *Od rituala do teatra*, Zagreb: August Cesarec.
- Vejnović, D. Nasilje u sportu kao segment nasilja u društvu sa težištem na navijačke grupe, u: *Teorija i sociologija sporta*, priredili Pavlović, D., Vejnović, D. (2014), Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbedonosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banja Luci, 138 – 154.

RITUAL PERFORMANCE IN THE BEHAVIOR OF THE RED STAR AND PARTIZAN FANS

Abstract: Every activity consists of ritualized gestures and sounds, regardless of whether it is performing arts, sports, or everyday life. The rituals include movements, words, and songs, usually performed in a specific place. This paper aimed to connect the behavior of Red Star and Partizan fans with the ritual performance due to pre-conceived patterns of behavior, ways of cheering, performing songs, and activities before the game of these two teams. Moving through the city in characteristic clothing combinations with club symbols represents their performance as a concept manifested in games and sports. During the Eternal Derby, the ritual is noticeable as a ritual that involves gathering in certain places in the city, arriving, entering the stadium, cheering before, during, and after the game, leaving the stadium, and rejoicing in the streets. Since football has become a popular game, every sporting event defines the participants as athletes, mediators, and spectators. However, of all the participants in the sports event, the fans who identify with the clubs from their city stand out.

Keywords: performance, ritual performance, fans, Red Star, Partizan, Eternal Derby